

М.Г. Марич

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин важливим є інтернаціоналізація економіки та експансія корпорацій за межі країн їх створення. Свої дочірні структури за кордоном почали відкривати навіть українські банки, проте їх кількість не зростає, а навпаки зменшується. Кількість іноземних банків в Україні за останній рік також зменшилась. З огляду на це варто дослідити динаміку та проблеми створення банками України своїх представництв, філій і дочірніх банків за кордоном та проблеми іноземних інвесторів у середовищі вітчизняної банківської системи.

В умовах глобалізації та інтернаціоналізації економіки набуває значного поширення міжнародний рух капіталів. Свою діяльність у цьому напрямі посилюють комерційні банки, адже саме вони є безпосередніми учасниками цих потоків. Комерційні банки шукають нових клієнтів, удосконалюються

© М.Г. Марич, 2013

заради вже існуючих клієнтів і шукають нові об'єкти вкладання капіталу на досі неосвоєних ринках, у тому числі за кордоном. У цьому й полягає актуальність теми даного дослідження.

Важливими напрямками розвитку банківської сфери в більшості розвинутих країн є уніфікація діяльності зі збереженням національних традицій, поєднання державного нагляду та регулювання ринку банківських послуг із поетапною лібералізацією та дерегуляцією, поширення й удосконалення інформаційних технологій, загострення конкуренції, а також зростання ризиковості, що, за недосконалості системи управління ризиками, призводить до кризових явищ у банківському секторі. Усе це зумовлює актуальність розроблення проблематики ефективного розвитку банківської системи України в умовах євроінтеграції та глобалізації.

Банківській системі України притаманні ті ж загальні принципи, які характеризують діяльність банківських систем країн ЄС і безпосередньо Центральної та Східної Європи (дворівнева побудова, розділення функцій центрального банку та всіх інших банків, контроль за діяльністю банківських установ). Однак вони здійснили реформування своїх банківських систем значно швидшими темпами, ніж Україна, що зумовило вищий рівень конкурентоспроможності їхніх банків, якщо порівнювати з українськими, та вищу ефективність їх розвитку. Крім того, інтеграції вітчизняної банківської системи у європейський фінансовий простір перешкоджають як зовнішні, так і внутрішні чинники, а також перешкоди системного, фінансово-економічного, правового, психологічного характеру. Однак, слід зазначити, що банківські системи європейських країн також розвиваються в умовах впливу чинників процесу глобалізації.

При цьому слід відзначити тенденцію до зростання ступеня концентрації в банківських системах європейських країн: навіть незважаючи на приєднання до ЄС нових країн, кількість банків за майже десять років з 2003 р. по жовтень 2013 р. скоротилася з 9465 до 8838 [6]. Значною мірою зростанню концентрації в банківських системах сприяла фінансова криза, у ре-

зультаті якої банки, що потрапили у важке фінансове становище, ставали об'єктом для поглинання – наприклад, можна навести такі великі установи, як британський HBOS, німецький Dresdner Bank, бельгійсько-нідерландський Fortis [6]. Іншим наслідком зростання концентрації банківських систем європейських країн стає універсалізація складових їх кредитних установ: це відбувається як за рахунок компетенції придбаних кредитних установ, так і за рахунок освоєння нових сегментів банківського бізнесу.

З урахуванням фінансових інновацій і появи нових фінансових інструментів, у тому числі похідних, зазначені тенденції створюють нові ризики для банківських систем. Важливим досягненням фінансових ринків останніх двох десятиліть став розвиток сек'юритизації, що створило новий підхід, який припускає розподіл прийнятих на себе ризиків, а також істотно збільшило оборотність коштів при довгостроковому кредитуванні. Зворотною стороною таких фінансових інновацій стало поширення кредитного ризику і, відповідно, ризику понесення фінансових втрат безліччю економічних суб'єктів, тоді як раніше цей ризик обмежувався лише одним суб'єктом. У поєднанні ж зі зростанням концентрації та універсалізації в банківських системах європейських країн ці фактори поширюють ризики не тільки на кредиторів банку – емітента сек'юритизованих боргових зобов'язань, але й на його вкладників і кореспондентів. Таким чином, певним «побічним ефектом» класичної функції банків як фінансових посередників стає поширення взаємозв'язків, у тому числі й ризиків, між різними суб'єктами економіки – нефінансовими компаніями, фізичними особами-вкладниками, банками, власниками облігацій, заставаутримувачами тощо. Глибина і широта цих взаємних зв'язків підводять до поняття системного ризику в банківській системі, тобто ризику одночасної і взаємозумовленої реалізації звичайних притаманних банківській діяльності ризиків для всіх її суб'єктів [3].

У розглянутому аспекті європейські банки значно відрізняються від американських, які за актом Гласса-Стіголла спочатку не можуть проводити подібні операції з цінними паперами,

а отже, за рахунок своєї більшої фрагментованості і гетерогенності фінансова система США більшою мірою забезпечує захист інвесторів і фінансову стабільність. Через те що прийняття законів, що за змістом аналогічні до акта Гласса-Стіголла, у країнах Європи об'єктивно неможливе, то місцеві регулятори, у першу чергу ЄЦБ, змушені іншим чином забезпечувати фінансову стабільність з урахуванням європейської специфіки. Так, ЄС являє собою не єдину державу, а політико-економічний блок держав, які поки що проводять самостійну економічну політику.

Нещодавні угоди у ЄС, що стосуються створення банківського союзу, істотно збільшують роль ЄЦБ, по суті, роблячи його центром єдиної грошово-кредитної політики. Це разом із доповненням ЄЦБ як регулятора спеціальними органами, які здійснюють моніторинг системного ризику, дозволяють вирішити завдання його відстеження. Слід зазначити, що створення банківського союзу являє собою важливий крок із поглиблення інтеграційних процесів у рамках ЄС. Вважаємо, що діяльність банківського союзу сприятиме більшій ефективності інститутів нагляду та регулювання, підвищуючи зрештою фінансову стабільність.

Також у рамках ЄС був створений інструмент для розв'язання кризових ситуацій: Європейський фонд фінансової стабільності, кошти якого вже були використані для виділення допомоги «проблемним» країнам єврозони; і Європейський механізм фінансової стабільності. Разом із тим дані фонди призначені, у першу чергу, для допомоги державам.

На жаль, тема про зарубіжні структури вітчизняних банків до сьогодні не досліджувалась інтенсивно, у той час як тема іноземних банків в Україні обговорюється в наукових публікаціях набагато частіше. До того ж Національний банк України не надає повної актуальної інформації стосовно даного питання. Певним чином проблема створення дочірніх структур українських банків була висвітлена у працях і публікаціях таких вітчизняних вчених та економістів, як В. Борунов [6], О. Мельничук [9], Д. Гриньков [8], О. Васюренко, У. Владичин.

Метою даної статті є дослідження інтеграції банківської системи у світовий фінансовий простір.

Для того щоб розглянути питання стосовно теми дослідження, варто зазначити, які саме структури за межами території України мають право відкривати вітчизняні комерційні банки. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. банки України можуть створювати за кордоном філії, представництва та дочірні банки. Наведемо конкретні визначення стосовно цих структур:

філія банку – відокремлений структурний підрозділ банку, що не має статусу юридичної особи і здійснює банківську діяльність від імені банку [4]. Філії банків здійснюють банківські та інші операції згідно з положенням про філію, на підставі банківських ліцензій та письмових дозволів, отриманих банками;

представництво банку – територіально відокремлений структурний підрозділ банку, що виконує функції представництва та захисту інтересів банку і не здійснює банківську діяльність [4]. Представництво виконує роботу, пов'язану з пошуком нових клієнтів, маркетинговими дослідженнями, моніторингом законодавства, супроводженням угод клієнтів.

На жаль, чинне законодавство України не дає чіткого визначення дочірнього банку. Можемо зробити висновок, що дочірній банк – це банк, 100% статутного капіталу якого належить материнському банку, або банк, у якому материнський банк безпосередньо або опосередковано володіє часткою, одноосібно або разом з іншими особами, що презентує еквівалент 50 чи більше відсотків статутного капіталу або голосів цього банку, або має можливість справляти вирішальний вплив на управління, або діяльність цього банку на основі угоди або будь-яким іншим чином. Дане визначення фігурує у Постанові НБУ № 143 від 12.04.2006 р. «Про затвердження Положення про створення дочірнього банку, філії і представництва українського банку на території інших держав». Проте даний законодавчий акт на сьогодні втратив чинність.

Активну діяльність зі створення представництв та філій за кордоном українські банки розпочали у 2006 р. Саме тоді з метою розширення кола мережі представництва банків України за кордоном Національний банк України створив сприятливіші умови для їх відкриття, що сприяло інтеграції національних банків у міжнародний фінансовий сектор і поліпшенню обслуговування клієнтів. Так, у 2006 р. було відмінено вимогу щодо можливості створення дочірнього банку або філії за наявності статутного капіталу банку не менше 10 млн євро та представництва не менше 5 млн євро. Проте важливим залишилося виконання банком встановлених норм функціонування та складання бізнес-плану діяльності його іноземних структур. У результаті у 2006 р. банки України відкрили за кордоном п'ять представництв, офіси яких були розташовані в Лондоні, Москві, Мінську, Відні, Кейптауні. Також НБУ надав банкам дев'ять дозволів на створення представництв у Лондоні, Пекіні, Москві, Нью-Йорку, Ризі, Празі, Будапешті, Алмати [10].

До цього часу за кордоном діяли представництва українських банків у Кишиневі, Сінгапурі, Китаї та Казахстані й усього одна філія ПриватБанку на Кіпрі (відкрита у 2003 р., діє до сьогодні).

У 2007 р. відкрили свої представництва за кордоном Укрексімбанк (м. Нью-Йорк, США), ПриватБанк (м. Пекін, Китай), Банк «Форум» (Казахстан). Також НБУ було видано два дозволи на створення банками представництв за кордоном. Загальна кількість останніх на 1 січня 2008 р. становила 12 представництв [10].

Протягом 2008 р. було відкрито тільки одне представництво українського банку за кордоном, а саме, представництво ІМЕКСБАНК у Румунії (м. Бухарест), видано дозвіл чотирьом українським банкам на відкриття таких структур та надано дозволи на створення дочірніх банків за кордоном банку «Південний» (у Латвії), ПриватБанку (у Грузії), Індустріалбанку (у Латвії) [10].

Упродовж 2007-2009 рр. кількість представництв українських банків за кордоном була стабільною (12). У 2012-2013 рр. їх кількість зменшилась до дев'яти (при 176 діючих в Україні банках), проте проявилася тенденція до придбання вітчизняними банками вже діючих фінансових установ за кордоном, зокрема у країнах СНД. Раніше ж банки просто відкривали свої представництва. На думку експертів, однією із причин зміни способів експансії на закордонні ринки стала зростаюча конкуренція всередині країни, тому що у банківському секторі України стало «тісно», і щоб у майбутньому не зіштовхнутися з дефіцитом активів, українські банки змушені були шукати нові ринки. Прикладом такої стратегії може бути придбання Дельта Банком білоруського Атом-банку або придбання грузинського ТАОБанку українським ПриватБанком [9].

Вибір українськими банками банків та представництв на території країн СНД у першу чергу пов'язаний з їх нерозвиненістю, тобто стратегія покупки банків у колишніх республіках СРСР пояснюється тим, що власників вітчизняних фінансових установ цікавить повноцінна участь у боротьбі за захоплення певного сегмента ринку, а в цих країнах західні банки ще не влаштувалися, тому значна конкуренція там поки що відсутня.

Ще одна причина збільшення інтересу до банків із ближнього зарубіжжя – можливість підвищити вартість української фінансової установи при її продажі, адже наявність дочірніх банків в інших країнах – досить вагомий аргумент при визначенні ціни фінансової установи [9].

На жаль, Національний банк України не оприлюднив повну актуальну інформацію щодо сучасного стану наявних філій та представництв банків України за кордоном. Проте, проаналізувавши останні річні звіти НБУ та дослідивши ряд публікацій, видань та новин, можна зробити висновки, що сучасний стан представництв вітчизняних банків за кордоном виглядає таким чином (табл. 1).

Зазвичай, комерційні банки починають свою експансію за кордон із відкриття представництва, адже це найпростіша форма присутності вітчизняного банку за межами України.

Таблиця 1

Дочірні структури українських банків за кордоном

Банк	Зарубіжні структури
ПриватБанк	Дочірні банки: «Москомприватбанк» (Росія); ParitatePrivatBank (Португалія), PrivatBank (Латвія), «ПриватБанк» (Грузія, до 2010 р. «ТАОбанк»). Філія: Кіпрський філіал (Кіпр). Представництва: Казахстан, Китай
УкрЕксімбанк	Представництва в Лондоні, Нью-Йорку
Банк «Форум»	Представництво в Казахстані
Банк «Південний»	Дочірні банки RIB (Латвія) та RIB (Болгарія)
Імексбанк	Представництво в Румунії
Банк «Надра»	Представництво в Угорщині
Альфа-Банк	Представництво в Москві
VAB Банк	Представництво в Угорщині

Представництва не приносять жодного прибутку, тому що не мають права здійснювати банківські операції. Проте утримання їх за кордоном потребує значних витрат (необхідно найняти фахівців, які розмовляють іноземними мовами, орендувати офіс у престижному районі, оплатити витрати, пов'язані з реєстрацією), а процес реєстрації в деяких країнах може тривати до півроку. Досить часто представництва банків згодом перетворюються на повноцінні філії, тобто можна припустити, що створення представництва за межами України – це перший крок вітчизняного банку до інтенсивної експансії [8].

Філії та дочірні банки за кордоном надають банкам та їх клієнтам ряд переваг. Наприклад, через власні іноземні структури банки здійснюють грошові перекази за лічені години (у той час як по системі SWIFT гроші часто надходять протягом двох-трьох днів, проходячи декілька клірингових банків, які до того ж стягують за це комісійні) та значно знижують собівартість таких переказів (уникаючи посередників, банк встановлює вартість переказу за кордон близько 1-1,5% від суми трансакції, тоді як у Western Union вартість даної послуги становить 4-26%, залежно від суми переказу). Наявність філіалу чи дочірнього банку в тій чи іншій країні є особливо привабливим для банків,

клієнти яких активно займаються в тій країні експортно-імпорнтними операціями. Такі клієнти відчувають потребу в комерційному фінансуванні, банківських гарантіях, акредитивах та інших банківських послугах. Окрім позитивних аспектів варто зазначити те, що наявність структур на кордоном (особливо в офшорних зонах) дає можливість банку реалізовувати ряд схем із виведення капіталу з України і за необхідності повернення його назад [8].

Однак відкрити свою філію чи створити дочірній банк на території західних країн вітчизняним банкам не просто. Іноземні підприємці часто сумніваються в чистоті походження капіталу українських інвесторів та підозрюють вітчизняні банки у тіньових операціях. У 2010 р. ПриватБанк намагався, проте не зміг створити у Польщі дочірній банк на основі придбання частки Budbank, а у 2011 р. банк «Аркада» відкрив у Македонії дочірню структуру Arcada Makedonija, щоб залучати кошти місцевого населення для житлового будівництва, але у 2013 р. акціонери прийняли рішення про продаж цієї структури [8]. Сприятливим сектором для розширення залишаються країни колишнього СРСР.

Світова криза, що почалась у 2008 р., завдала удару всій економіці світу, зокрема банківській системі. Утримувати представництва за кордоном стало набагато важче, багато українських банків перебувають у процесі ліквідації, а деякі банки поглинулися іноземними фінустановами. Кількість представництв скорочується щороку, але така тенденція має призупинитись у період економічного піднесення після даної кризи.

Варто зазначити, що українські банки здійснюють подібні інвестиції не лише за кордон, але й активно скуповують дочірні структури іноземних банків на території України. У 2010-2013 рр. структури іноземних банків почали залишати Україну, продаючи свої філії, дочірні банки українським фінансовим установам. Наприклад, голова правління «Фідобанку» О. Адаріч у 2013 р. придбав два банки – «СЕБ банк» (дочірній банк SEB (Швеція), на базі якого був створений «Фідобанк») і «Ерсте Банк» (дочірній банк Erste Group (Австрія)). Окремо варто зга-

дати про власника «Дельта Банку», М. Лагуна, який у кінці 2013 р. завершив угоду з купівлі «Кредитпромбанку» і заявив про наміри найближчим часом купити «Сведбанк». Даний аспект може стати поштовхом до створення в Україні банківських холдингів [7].

З початку 2013 р. з України пішло шість банків з іноземними капіталом. Нещодавно Raiffeisen Bank International повідомив про плани з продажу своєї "дочки" – Райффайзен Банку Аваль. За розмірами активів він був п'ятим в Україні.

На кінець 2013 р. в Україні зареєстровано 180 банків. З них 49 банків з іноземним капіталом, у тому числі є 19 банків зі 100% іноземним капіталом, що становить 10,6% банківської системи України. Динаміку кількості іноземних банків у Державному реєстрі банків станом на початок кожного року можна побачити в табл. 2.

Серед банків з іноземним капіталом в Україні найвідомішими є УкрСиббанк (Франція), Промінвестбанк (Росія), ВТБ Банк (Росія), Універсалбанк (Група Eurobank EFG), Кредобанк (Польща), Піреус Банк (Греція), Енергобанк (Кіпр), Місто Банк (Швейцарія), Петрокоммерц-Україна (Росія), Астра Банк (Кіпр), Кредит Європа Банк (Голландія), Банк Русский Стандарт (Росія), Креді Агріколь Банк (Франція), ВіЕйБі Банк (Кіпр), ОТП Банк (Угорщина), СІТІ Банк (Росія).

Таблиця 2

Банки з іноземним капіталом в Україні

Показник	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014
Кількість банків, які мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176	180
з них: з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53	49
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	19
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34,0

Серед банків зі 100% іноземним капіталом виділяють Сбербанк (Росія), Правекс-Банк (Італія), БМБанк (Росія), Прокредит банк (Німеччина), Дойче Банк ДБУ (Німеччина).

Останніми роками, а саме з 2009 р., український банківський сектор втратив 17 іноземних банків. У 2009 р. ING Bank (Голландія) повністю згорнув роботу з українським населенням, Home Credit Bank (Чехія) продав свою «дочку» Платинум банку, Dresdner Bank (Німеччина) ліквідував своє представництво в Києві.

У 2011 р. Kookmin Bank, найбільший банк Південної Кореї, закрит українське представництво через 4 роки роботи, Грузинський банк Bank of Georgia продав 80% української дочірньої компанії.

У 2013 р. Кредит Європа Банк, який належить голландському консорціуму, припинив роздрібну роботу. Банк закрит усі свої відділення в Україні, залишивши лише одне для роботи з бізнесом. Українські активи Volksbank (Австрія) були продані Сбербанку Росії.

Один із найбільших французьких банків Societe Generale протримався на українському ринку 6 років. У 2013 р. Альфа Банк скупив у нього роздрібні кредити. Тепер українці заборгували не французьким кредиторам, а російським.

Найбільш глобальна причина виведення активів із країни – це втрата стратегії розвитку банків з іноземним капіталом в Україні. Коли український фінансовий сектор безпрецедентно відкрив свої кордони в 2005-2007 рр., коли в Україну зайшли основні міжнародні фінансові банківські групи, стратегія іноземних банків в основному полягала в розвитку споживчого кредитування, іпотечного кредитування, автомобільного кредитування населення. В основному це були валютні кредити. На жаль, споживче кредитування в Україні не розвинене в достатній мірі. Іпотечне кредитування через рівень доходів громадян здається нереальним. Тому через безперспективні настрої іноземні банки залишають нашу країну.

Вихід іноземних банків з України зменшує конкуренцію на банківському ринку, у результаті чого можливе зниження рівня якості банківських послуг. Хоча можливі й позитивні наслідки – український банківський сектор стає більш концентрованим, тому менш ефективні власники йдуть, а залишаються ті, хто вмiють і хочуть працювати на національному банківському ринку.

Висновки. Проведене дослідження дозволило виявити тенденції до зниження в кількості наявних за кордоном філій та представництв та дочірніх структур українських банків протягом останніх трьох років. За даними НБУ, на сьогодні за кордоном працює всього одна філія і 8 представництв українських банків. Також продовжує скорочуватись іноземний сегмент у банківській системі України, і переходить в основному у власність українських та російських інвесторів. Проте процеси інтернаціоналізації економіки, вихід з поточної кризи та підняття рейтингу української економіки на світовій арені дозволить вітчизняним банкам продовжити свою експансію у значно більших масштабах, а також відновити рейтинги української економіки та фінансової системи для вливання іноземного капіталу в банківську систему України.

Література

1. Дзюблюк О. Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи / О. Дзюблюк // Банківська справа. – 2013. – № 2. – С. 37–45.
2. Коваленко В.В. Ефективність банківської системи в умовах глобальної конкуренції / В.В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5 (83). – С. 169–176.
3. Лютий І. Особливості глобального економічного середовища діяльності банків / І. Лютий, О. Юрчук // Вісник НБУ. – 2012. – № 4. – С. 46–51.
4. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 7.12.2000 р. із змінами та доповнен-

нями № 2121- III / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

5. Про затвердження деяких нормативно-правових актів Національного банку України [Електронний ресурс]: Постанова від 08.09.2011 р. № 306 / Правління Національного банку України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1203-11>.

6. Борунов В. Б. Аналіз розвитку національного сегменту світового ринку фінансових послуг [Електронний ресурс] / В. Б. Борунов. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Prvs/2008_3/1140.pdf.

7. Гордиенко О. Банковская распродажа: украинские банки меняют «гражданство» [Электронный ресурс] / О. Гордиенко. – Портал УНІАН. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/rus/news/158520-bankovskaya-rasprodaja-ukrainskie-banki-menyayut-grajdanstvo.html>.

8. Гриньков Д. М. Проникновение [Электронный ресурс] / Д. М. Гриньков. – Режим доступу: http://www.business.ua/articles/bank_market/Proniknovenie-43043.

9. Мельничук О. Українські банкіри переходять кордони [Електронний ресурс] / О. Мельничук. – Портал Finance.UA. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/orgtrg/~2/1/244/108119>.

10. Річний звіт НБУ (за 2006 – 2012 роки) [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=36453>.

11. Основні показники діяльності банків в Україні станом на 01.01.2014 р. [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.

Надійшла до редакції 27.11.2013 р.